

Späť k otázke ženskosti - čo skúma feministická fenomenológia?

Helena Jucková

Helena Jucková: Späť k otázke ženskosti - čo skúma feministická fenomenológia? [Back to the question of femininity - what does feminist phenomenology explore?] In: *Ostium*, vol. 19, 2023, no. 4. (book review)

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

L. FISHER, L. EMBREE: *Feminist Phenomenology*. Springer Science + Business Media, B.V., 2000. ISBN 978-90-481-5563-7.

Kombinácie filozofických disciplín a tém mali vždy vplyv na interdisciplinaritu a predstavovali a posun disciplín do neprebádaných vôd. Súbor príspevkov od akademicky významných filozofiek s názvom *Feminist Phenomenology* sa pokúša spojiť to, čo presne názov napovedá. S ambíciou spojiť tematiku feminizmu s filozofickou školou fenomenológie sa, ako v úvodnom príspevku opisuje editorka Linda Fischer, spája aj dávka skepticizmu. Súbor príspevkov vznikol na základe The Research Symposium on Feminist Phenomenology v roku 1994 vo Floride. Hlavná editorka, ktorá pôsobí v Kanade, vymenúva argumenty, ktoré by mali obhájiť spojenie feminizmu a fenomenológie. Úvodným príspevkom poukázala na dlhé odmietnutie feministického diskurzu vo fenomenológii, avšak neskôr sa vydáva smerom k otázke toho, prečo povedať tomuto spojeniu „áno“. Odpoveď na túto otázku by mal nájsť zvedavý čitateľ v príspevkoch a myšlienkach významných profesoriek a profesorov naprieč kontinentmi Ameriky a Európy. Nevyslovenou úlohou čitateľa pri odborných textoch je zistiť, či sa podarilo dosiahnuť cieľ knihy. Podarilo sa spojiť feminizmus a fenomenológiu a ak áno, ako toto spojenie prináša do sveta filozofie hodnotné výskumy, ktoré stoja

za uvažovanie? Stojí feministická fenomenológia za samostatný diskurz?

Tak isto ako kapitoly v románe, tak aj kniha *Feminist Phenomenology* obsahuje príspevky, ktoré poukazujú na rôzne kapitoly feministickej fenomenológie. Každý z príspevkov prináša odlišné obzory, ale perspektívy nie sú až také rozdielne. Najvšeobecnejšie by sa dalo povedať, že príspevky majú tendenciu vracat sa späť k Simone de Beauvoir, a to z očividných dôvodov, čo sa deje najmä v prvých príspevkoch, ktoré sa zameriavajú na spájanie feministickej fenomenológie s filozofickou tradíciou. Ďalšia časť príspevkov sa sústreďuje skôr na fenomenológiu a kultúrnu vedu, kde sú vnímané feminizmus a fenomenológia ako kultúrne fenomény. Tretia časť nakoniec ponúka rôzne problematiky, ktoré môžu obe oblasti spojiť. Od príspevku *Friendship, Love and Experience* po *Autonomy and Connectedness* sa táto konkrétna časť knihy približuje k cieľu asi najviac. Knihu obsahujúcu až štrnásť príspevkov s hutným obsahom nie je možné analyzovať po každom príspevku. Napriek celku, ktorý vytvára každý jeden výskum, je potrebné nastaviť sa na konkrétnejšie analyzovanie; ja som zvolila výber dvoch príspevkov. Prvým bude text *Od Husserla k Beauvoir: pohlavnosť vnímajúceho subjektu* od profesorky Debra B. Bergoffen (*From Husserl to Beauvoir: Gendering the Perceiving Subject*). Druhou voľbou je text *Odlíšny hlas vo fenomenologickej tradícii: Simone de Beauvoir a etika starosti* (*A Different Voice in the Phenomenological Tradition: Simone de Beauvoir and the Ethic of Care*) od Kristany Arp. Pozrime sa na to, čím prispievajú k tematike a ako zareagujú na výzvu Lindy Fisher z úvodu knihy.

Zaujímavosť prvého príspevku je v predstave, že koncept erotična u Simone de Beauvoir by mal byť samostatnou filozofickou kategóriou – konkrétne v rámci disciplíny feministickej fenomenológie, keďže autorka príspevku vníma de Beauvoir ako fenomenologičku (minimálne jej hlavné filozofické texty *Druhé pohlavie* a *Etiku ambiguity*). Napriek názoru Lindy Fisher, ktorá poukázala na rezervovanosť feminizmu voči fenomenologickým velikánom, ako boli Husserl, Merleau-Ponty a Sartre, Bergoffen spája práve týchto predstaviteľov fenomenológie celkom prirodzene s de Beauvoir. So skeptickým duchom a zvedavosťou sa čitateľ môže ponoriť do toho, kde napriek tomu, že títo fenomenológovia boli odlúčení od otázok pohlavia, práve oni silne ovplyvnili feministický myšlienkový štart Simone de Beauvoir. Nie nadarmo de Beauvoir používa slová ako živá skúsenosť, subjekt, telesnosť. Bergoffen sa sústreďuje na otázku vyplývajúcu z diela *Druhé pohlavie*: Ako sa erotické túžby situujú vo svete? Je presvedčená, že erotická skúsenosť ruší perverzie subjektivity podporené patriarchátom. Na podporu svojho skúmania sa ďalej bude viac opierať o dielo *Etika ambiguity*, ktoré sa hlbšie ponára do tematiky. Dané dielo vníma ako jedinečnú interpretáciu intencionality, a to ako vloženie idey „toho Druhého“ do intencionality samotnej. Zameriava sa na predstavenie dvoch druhov túžby v dialektickej opozícii, ktorými disponuje subjekt aj to Druhé. Prvá túžba je odhaliť svet v jeho danosti, druhá chce byť zmyslom/základom sveta. Inak povedané, „chcieť-odhaliť-bytie“ a „chcieť-byť“.

Bergoffen sa chytá daných druhov intencionality od de Beauvoir a vysvetľuje ich zmysel v kontexte ženskosti, „tých Druhých“ a patriarchátu. Prvý moment vedie k inakosti bytia v naladenosti potešenia a radovania sa. V tomto smere sa túžba odhaliť Bytie stretáva s úspechom, ktorý však nie je stabilný. V druhej intencionalite, v ktorej chce byť človek „Bohom“, radosť aj úspech prvej intencionality predáva štafetu druhému modu intencionality. Nad druhou intencionalitou dominuje túžba „byť“ (Bergoffen ju vníma ako nemožnú túžbu); tento druhý moment vedomia artikuluje úzkosť z konečnosti. Človek by sa nemal vyhýbať druhému momentu, aj keď je nemožné dosiahnuť jeho plný potenciál. De Beauvoir skôr vyzýva k prijatiu napätia medzi oboma intencionalitami s odvahou ich skúmať. Bergoffen tieto dva momenty rozoberá ďalej a používa de Beauvoir príklady prechodov z detstva do adolescencie. Dieťa žije v prvom momente bez úzkosti z konečnosti. Keď príde vek dospievania, naruší sa metafyzická privilegovanosť dieťaťa. Dospievajúci začína pociťovať úzkosti, ale aj rôzne radosti z objavovania zmyslu bytia. Napriek tomu v ňom ostáva nostalgia za stratenou „plnosťou“ detstva. Podľa de Beauvoir sa táto nostalgia dostáva aj do života dospelého človeka. Toto

napätie medzi oboma intencionalitami funguje v každodennom svete.

Na prvý pohľad sa zdá, že autorka odišla z platformy feministickej fenomenológie. Bergoffen sa však k tematike vráti a použije opäť argument de Beauvoir, ktorá sa odvoláva na to, že človek je zodpovedný za ochranu slobody Druhého, ako aj voči sebe samému. Najskôr musí nájsť svoju slobodu bez toho, aby ohrozoval slobodu Druhého. Potom sa musí naučiť oslobodiť tých, ktorým bola sloboda odňatá, či už sociálnymi alebo fyzickými podmienkami. To platí aj v otázke rodovej rovnosti, v ktorej by všetky pohlavia disponovali slobodou a uznaním druhých subjektov.

Z pohľadu Bergoffen sa zdá byť spojenie feminizmu a fenomenológie jasné. Z autorkinej analýzy vyplýva to, že samotná Biblia feminizmu, teda spomínané *Druhé pohlavie* je napísaná v duchu fenomenológie. Spomenuté momenty dvoch túžob poukazujú na rôzne problematiky, ktoré sa konkrétne dotýkajú otázok nielen ženských, ale aj etnických a rasových práv. Cez fenomenológiu je možné pozrieť sa na živý fenomén erotična ako niečoho, čo konštituuje samotné vnímanie bytosti - ako túžba vplýva na to, ako sa tento fenomén odhaľuje a ukazuje.

Ďalší príspevok, ktorý zaujal moju pozornosť, je od znalkyne Simone de Beauvoir Kristany Arp. Príspevok autorky je v knihe *Feminist Phenomenology* sústredený na filozofickú tradíciu u de Beauvoir, presnejšie jej etiku. Arp sa nevyhýba fenomenológii a rovnako ako Bergoffen ju berie ako stavebný kameň filozofie de Beauvoir. Jej diela zahrňajú fenomenologický koncept situovaného subjektu. Živý subjekt vždy nájde samého seba v „situácii“, čo znamená v osobitnom a zosobnenom súhrne udalostí. Autorka ďalej zdôrazňuje, že subjekt je vždy pohlavný. Tento fenomén, ktorý v prácach de Beauvoir fenomenológovia často prehliadajú, poukazuje na rozdielnosť ženskej a mužskej skúsenosti. Daný fenomén situovaného subjektu, ktorý je vždy pohlavný, je potrebné rozmeniť na drobné a spýtať sa, prečo je to tak. Arp zaraďuje de Beauvoir etiku do etiky starosti - individuálna sloboda človeka je spojená so záujmom starať sa o slobodu druhých a o ich obranu. Ako znalkyňa de Beauvoir hovorí, tento postoj je priamym protikladom existencialistickej tradície, ktorá sa venuje najmä slobode jednotlivca. Podľa de Beauvoir ľudia nedokážu limitovať individuálnu slobodu, jedine možnosť konať. Svoju teóriu opiera o Husserlov pojem intencionality, ktorý je vo fenomenológii kľúčový. Podľa Husserla vedomie konštituuje zmysel objektov a sveta, ktorý existuje ako organizovaný celok. De Beauvoir tvrdí, že sloboda vždy odhaľuje ľudský svet, v ktorom je každý objekt prepletený s ľudskými významami. Zatiaľ čo pre Husserla sa tieto významy vracajú späť k vedomiu, pre de Beauvoir začínajú v zdieľanej ľudskej skúsenosti. Byť skutočne slobodným znamená, že sa snažím uskutočniť aj slobodu druhých. Je to určitá morálna sloboda, pri ktorej človek nemôže mať individuálnu slobodu, pokiaľ ju nemajú aj ostatní ľudia. Jej morálna teória je nevyhnutne zakorenená v skúsenosti, a preto sa k nej de Beauvoir stále vracia. Táto skúsenosť, ako bolo zdôraznené, je vo feministickej fenomenológii vždy pohlavná. Tento argument rozoberá ďalej v kontexte závislosti od druhých ľudí, a to v kontexte zodpovednosti „starania sa“. De Beauvoir v *Etike ambiguity* poukazuje na skúsenosť ženy pri staraní sa o ostatných a na to, ako táto skúsenosť vplýva na materstvo a celkové prežívanie ženy. Filozofka opisuje, ako sa individuálny subjekt snaží utiecť pred touto skúsenosťou. De Beauvoir upozorňuje na fenomén úteku, ktorý je intelektuálnym útočiskom. Je to miesto metafyzických analýz a hľadania objektívnych právd, pričom tento druh prístupu ku krehkosti existencie opisuje ako aplikovateľný na všetkých ľudí. Arp sa odvoláva na filozofiu Carol Gilligan, ktorá tento útek zase vníma viac ako mužský prístup. Opisuje to, ako v západnej kultúre ženy zriedkavo utekajú, skôr sú viac vystavené závislosti od druhých, kde samy seba skrývajú a skôr seba strácajú. V histórii boli ženy tie, ktoré sa v staraní a opatere o druhých stratili, čo je spojené s neustálym staraním sa o domácnosť a rodinu. Vždy sa museli snažiť o to, aby bolo postarané o všetkých naokolo s tým, že ony boli na poslednom mieste. Ženy v podaní Gilligan nemajú vždy možnosť realizovať sa na základe vlastnej situácie a situovanosti. Emocionálnu závislosť vníma autorka ako veľký problém žien. Navrhuje preto odlišný ideál, ktorý by ženy mali chcieť docieľiť vo vzťahu s druhými, a to je vzájomná závislosť, spoluzávislosť (interdependence). Závislosť

uchopuje vzťah medzi sebou a druhými ako opozíciu, kde morálny ideál nie je spolupráca, ale skôr túžba naplniť nejakú zodpovednosť. Morálny ideál vzájomnej zodpovednosti a spolupráce rozvíja de Beauvoir vtedy, keď reflektuje existencialistický pojem projektu, ktorý použil vo svojich dielach aj Jean Paul Sartre. Zatiaľ čo jeho koncepcia spomína projekt ako niečo individuálne, de Beauvoir ho vníma ako spoločný projekt. Na dosiahnutie morálnej slobody človek musí interagovať s ďalšími slobodnými jedincami, aby vytvorili spoločný projekt. De Beauvoir odpovedá aj na to, kde je hranica morálnej zodpovednosti za druhého: „Sloboda, ktorá sa zameriava len na popretie slobody, musí byť odmietnutá.“ Inak povedané, ľudia nevedia dosiahnuť spoločný projekt, ktorý sa zakladá na slobode, pokiaľ niekto chce zamietnuť slobodu ostatným.

Arp spojila v závere Gilligan a de Beauvoir práve prostredníctvom fenomenológie. Arp aj Gilligan sú situovaným subjektmi a reflektujú svoje vlastné skúsenosti vo svete. Avšak de Beauvoir ide za tie skúsenosti a etiku starostlivosti posúva na ďalší stupeň. Jej myšlienky môžu pomôcť vo feministickej fenomenológii aj z hľadiska etiky a morálky. V tomto príspevku teda de Beauvoir vystupuje ako priekopníčka daného filozofického smeru.

Súbor analýz ponúka mnoho ďalších dôvodov, prečo je vhodné, aby sa feministická fenomenológia stala vlastnou filozofickou cestou. Z vybraných príspevkov vidno, že spomenutý smer má svoju životnosť aj dnes, keďže stále ide o aktuálne otázky. Rovnako autori knihy poukazujú na fenomény, ktoré sú podstatné pre skúmanie v kruhu fenomenológie a nemali by ostať v pozadí – fenomén erotična či zistenie, že vnímanie je pohlavné aj to, že ako situované subjekty máme telesnosť, cez ktorú sa subjekt projektuje a prejavuje. Cez telo prežívame pociťovanie a zároveň vnímame, že týmito danosťami disponuje aj ten druhý. Takto vzniká priestor na spoločný projekt, ktorý vytvárajú subjekty na základe určitej spoluzávislosti. Túto morálnu zodpovednosť sprevádza pociťovanie, ktoré sa prenáša cez intencionalitu do činov. Skúmaná kniha ponúka množstvo tém na ďalšie analýzy a úspešne obhajuje stanovisko spojenia fenomenológie s feminizmom.

Bc. Helena Jucková
Katedra filozofie
Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave
Hornopotočná 23
91700 Trnava
e-mail: helena.juckova@truni.sk